

податку, стимулювання ефективного використання ресурсів за допомогою екологічного оподаткування.

7. З метою посилення екологічної складової аграрного оподаткування пропонується зосередити увагу на заходах стимулювання інвестиційних вкладень у природоохоронні й енергозбережні заходи. Такими інструментами може стати додаткова прискорена амортизація, податкове вирахування, зменшення бази оподаткування на розмір коштів, інвестованих у ці заходи.

8. Для підвищення ефективності функціонування податкової системи інформація про розмір адміністративних витрат на введення нових і реалізацію існуючих податкових механізмів також має бути відкритою. Повинна проводитися оцінка не лише адміністративних витрат податкових органів, а й економічних витрат платників податків.

Бібліографічні посилання і примітки

1. **Мельник В. М.** Домінанти податків і оподаткування та забезпечення повноти їх дії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук : спец. 08.00.08 / В. М. Мельник // Ін-т економ. та прогнозув. НАН України. – К., 2007. – 31 с.
2. **Меркулова Т. В.** Інституційні основи оподаткування та податкового регулювання економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.01.01 ; 08.04.01 / Т. В. Меркулова // Ін-т економ. та прогнозув. НАН України. – К., 2006. – 36 с.
3. **Скрипник А. В.** Моделювання податкової політики у трансформаційній економіці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.03.02 / А. В. Скрипник // Київ. нац. економ. ун-т. – К., 2004. – 32 с.
4. **Шабліста Л. М.** Державне регулювання структурних зрушень в економіці України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.02.03 / Л. М. Шабліста // НАН України; Ін-т економ. прогнозув. – К., 2003. – 32 с.
5. **Марусік О. О.** Економічний механізм стимулюючої системи оподаткування сільськогосподарства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.07.02 / О. О. Марусік // Півден. філіал «Крим. агротехнол. ун-т» Нац. аграр. ун-ту. – Сімферополь, 2006. – 21 с.
6. **Клебанова Т. С.** Моделювання податкового навантаження в умовах трансформаційної економіки : моногр. / Т. С. Клебанова, Г. С. Ястребова. – Х. : ИНЖЕК, 2009. – 268 с.
7. **Ястребова Г. С.** Моделювання податкового навантаження підприємства в умовах трансформаційної економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.11 / Г. С. Ястребова // Харків. нац. економ. ун-т. – Х., 2009. – 22 с.
8. **Veep H. B.** Meulen H.A.B. Bommel K. H. M., Doorneweert B. Exploring agricultural taxation in Europe // Rapport 2.07.06. – Den Haag.: LEI, 2007. – 207 p.

Надійшла до редколегії 13.10.2011

УДК 330.34

О. М. Грабчук

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ФІНАНСОВИХ ПРОЦЕСІВ: ОКРЕМІ ПОЛОЖЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ

Охарактеризовано окремі елементи методології дослідження невизначеності фінансових процесів: аксіоми та принципи. Показано логічний взаємозв'язок між елементами методології. Описано властивості невизначеності фінансових процесів як об'єкта дослідження.

Ключові слова: невизначеність фінансових процесів, методологія дослідження, принципи дослідження, синергетичний підхід, системний підхід.

© О. М. Грабчук, 2012

Охарактеризованы отдельные элементы методологии исследования неопределенности финансовых процессов: аксиомы и принципы. Представлена логическая взаимосвязь между элементами методологии. Описаны свойства неопределенности финансовых процессов как объекта исследования.

Ключевые слова: неопределенность финансовых процессов, методология исследования, принципы исследования, синергический подход, системный подход.

The separate elements of methodology of research of vagueness of financial processes are described in the article: axioms and principles. Logical intercommunication is presented between the elements of methodology. Properties of vagueness of financial processes are described as a research object.

Key words: vagueness of financial processes, research methodology, research principles, sinergistical approach, approach of the systems.

Сучасний період розвитку людського суспільства відзначається великою кількістю трансформацій як у сукупності суспільних відносин, взаємодії інститутів, так і у пізнанні навколишньої дійсності. Суспільні трансформації мають навіть цивілізаційний аспект. Серед чинників суспільних трансформацій визначають виникнення і розвиток шостого технологічного укладу, нових форм капіталу та способів виробництва. Наукова дискусія стосується в тому числі виникнення (чи заперечення виникнення) постіндустріального суспільства. Дискусійності набувають окремі положення класичних теорій чи навіть теорії в цілому. Стверджують навіть існування певного періоду наукових революцій [7, с. 12–13]. Відбувається суттєва трансформація світогляду та наукового сприйняття загальної картини дійсності. Корені цієї трансформації лежать у релятивістських відкриттях фізики на початку – в середині ХХ сторіччя.

Сучасна економічна наука, як і інші сфери наукового знання, перебуває на складному етапі зміни парадигми наукового мислення. Загалом дискутується саме розуміння парадигми [12, с. 309]. Гострота існуючої дискусії посилилась із зростанням невизначеності економічних процесів. Протягом ХХ сторіччя, коли кризи мали епізодичний характер, механізм їх виникнення пояснювався порушенням детермінованості співвідношення попиту та пропозиції, потреба зміни парадигми наукового мислення в економічних дослідженнях не була такою нагальною. Наприкінці ХХ сторіччя і на початку ХХІ рецесійні явища втратили локальний характер, а класичні теорії менш обґрунтовано стали пояснювати їх розвиток. Наслідком стало виникнення цілої сукупності наукових шкіл, що адаптували чи розвивали класичні теорії відповідно до швидкозмінних реалій. Визначним явищем в економічній науці стало виникнення нового синергетичного підходу, що інтегрував існуючий в інших сферах наукового знання релятивізм [11] в економічні дослідження.

Одночасно відбувається трансформація загальнонаукової методології, що підтверджує значна кількість праць (Д. І. Блохінцев [4, с. 12–24], О. О. Гернего [6, с. 402–403], С. Кюнтцель [8, с. 101–118], М. В. Лебедев [9, с. 119–132], М. Е. Омеляновський [10, с. 9–12], О. Р. Раджабов [12, с. 303–312], І. П. Фарман [15, с. 35–46] тощо). В зазначених працях яскраво відображається необхідність та неминучість зміни парадигм наукового мислення, хоча перспективи розвитку нової парадигми висвітлені надто суперечливо. Розвиток наукової методології в економічних дослідженнях відбувається більш поступово, без порушення детермінованості світогляду, хоча і відзначається більший вплив випадковості (чи невизначеності) на методологію пізнання (В. Х. Арутюнов [1, с. 17–32], Е. Балацький [2, с. 73–79], Л. К. Безчасний [3, с. 2–9], В. В. Вітлінський [5, с. 3–9]). Однак інтеграція імовірно спрямованого підходу в методологію економічних досліджень, як правило, відбувається в межах детермінованої парадигми наукового мислення,

тоді як філософи науки відзначають високу онтологічну значущість імовірності (В. В. Целіщев [17, с. 39–53], Ю. В. Сачков [13, с. 80–94]).

Виходячи з вищевикладеного, актуальним є формування методології дослідження фінансових процесів з урахуванням релятивістського сприйняття цих процесів. Розвиток методології фінансової науки в межах індетерміністської парадигми наукового мислення є тим більш важливим, що останні рецесії мають переважно фінансовий характер, а існуючі дослідження сутності, механізму виникнення та методів протидії цим кризам не мають спільного аксіоматичного підґрунтя. Метою даного дослідження є розробка окремих елементів методології дослідження невизначеності фінансових процесів. При здійсненні дослідження використано аксіоматичний та абстрактно-конструкторський методи.

Загалом наукове мислення є особливою формою світосприйняття, спрямованого на пізнання об'єктивних законів розвитку природи, суспільства і мислення, для передбачення і перетворення дійсності в інтересах суспільства, людини [16, с. 12]. Наукове мислення в цілому можливе тільки на основі певної методології (від грец. *μεθοδος* – шлях дослідження, спосіб пізнання та *λογος* – вчення), під якою розуміють вчення про методи пізнання і трансформацію світу, сукупність прийомів наукового дослідження [16, с. 15].

Методологія фінансової науки – це, по-перше, сукупність прийомів дослідження фінансових відносин, що застосовуються у фінансовій науці; по-друге, вчення про методи пізнання фінансової науки і перетворення дійсності у зв'язку з цим пізнанням [16]. Розробка проблем методології фінансової науки виникає у зв'язку з необхідністю усвідомлення наукою про фінанси своєї власної природи, принципів та методів, які лежать в основі пізнання дійсності та відтворення її в мисленні. Особливого значення проблеми методології фінансової науки набувають у зв'язку з сучасним бурхливим розвитком економічної науки, визначеним тенденцією до вищого рівня узагальнення, коли стає дедалі складніше простежувати безпосередній зв'язок між емпіричними фактами та їх осмисленням. У зв'язку з цим у фінансовій науці виникає необхідність у нових методах дослідження, а також у розвитку теорій фінансової науки, що відображається у прагненні до створення метатеорій [14, с. 11].

Базовими елементами методології дослідження є аксіоми, постулати, принципи та методи дослідження, які використовуються на основі певного підходу. Однак останнім часом як невід'ємна частина методології досліджень виокремлюється також і парадигма наукового мислення¹. Дослідження невизначеності фінансових процесів має відмітну особливість – характеризується повною відмовою від детермінованого наукового мислення та переходом до індетерміністської парадигми. В межах цієї парадигми невизначеність фінансових процесів сприймається як невід'ємна особливість континуального економічного простору, а не є пов'язаною із неповнотою суб'єктивного знання про цей простір. Як об'єктивна характеристика невизначеності сприймається у взаємозв'язку з фінансовими процесами, однак не детермінована ними. Останнє означає можливість існування причинно-наслідкового зв'язку, що, однак, не суперечить відмові від детермінованості [4, с. 44–45; 10, с. 13–14].

Водночас при дослідженні невизначеності фінансових процесів класичним є використання синергетичного підходу, сутність якого полягає у сприйнятті кожного окремого явища, об'єкта як складної відкритої системи, що перебуває у стані постійної нерівноваги, розвитку та саморозвитку. Оскільки мова йде про існування системи, то можна зазначити, що синергетичний підхід формується на основі системного. Системний підхід можна вважати продуктом ХХ сторіччя. Хоча було

¹Під парадигмою відповідно до Куна розуміємо найбільш загальну картину раціональної будови природи, світогляд.

б неправильно думати, що, наприклад, у минулому сторіччі наука не вивчала різні системи. Добре відомо, що астрономія успішно вивчала сонячну планетарну систему, а математика – різні системи обчислення. Філософське осмислення та аналіз систем можна знайти в працях Бекона, Гегеля, Міля, Маркса. Здається, досить чітко сформулював основну ідею системного підходу Блез Паскаль, котрий підкреслював, що пізнати частини без пізнання цілого так само неможливо, як пізнати ціле без знання його частин.

Характерним для класичного розуміння системи або складних системних об'єктів було глибоке переконання в тому, що властивості, основні риси, закони розвитку та функціонування таких об'єктів однозначно чи принаймні рішучим чином детермінуються властивостями елементів, що створюють їх. Можна вважати, що синергетичний підхід є системним, проте без абсолютизації детермінованості взаємозв'язку між елементами системи. Водночас діалектичний підхід та синергетичний підхід мають багато спільного. Як вважає О. О. Гернего, синергетика є близькою до діалектики, тому що визнає саморух і саморозвиток властивістю всієї матерії. Також синергетика і діалектика погоджуються у визнанні незворотності реальних процесів та єдності причинних та неприємних форм зв'язку [6, с. 403]. Синкретичне поєднання системного, синергетичного та діалектичного підходів на основі індетерміністської парадигми наукового мислення становить основу методології дослідження невизначеності фінансових процесів.

Відмітною ознакою сформованої методології є єдність аксіоматичної бази. Загалом під аксіомами розуміють вихідні положення, самоочевидні принципи, що є основою формування логічних умовиводів, підтверджених у подальшому емпіричними даними. При дослідженні невизначеності фінансових процесів пропонується використовувати такі аксіоми:

- аксіома загальності. Зазначена аксіома постулюється В. В. Вітлінським стосовно дослідження економічних ризиків [5, с. 6], однак є прийнятною і для дослідження невизначеності фінансових процесів. Зміст її полягає у констатації існування невизначеності для всіх можливих фінансових процесів, незважаючи на те, в межах яких економічних систем вони відбуваються. Невизначеність може бути зумовлена випадковими флуктуаціями систем в межах стаціонарного чи не-стаціонарного континуального економічного простору;

- аксіома неповторюваності. Оскільки мова йде про складні нелінійні системи, то їх структурна організація є унікальною у кожний конкретний момент часу. Отже, завжди існуватимуть відмінності між перебігом фінансових процесів при двох різних станах системи. Останнє означає неможливість повторення невизначеності для кожного окремого фінансового процесу. Однак загальна величина невизначеності для усієї сукупності фінансових процесів може підлягати впливу та як завгодно наблизитись до величини невизначеності попереднього стану системи;

- аксіома відкритості. Економічна система повинна бути відкритою. Фінансові процеси закритої системи завжди матимуть «стрілу часу», котра визначатиметься постійним зростанням невизначеності аж до моменту біфуркації, в який флуктуація може привести до формування нової структури.

Відповідно до сформованих аксіом визначаються і принципи дослідження невизначеності фінансових процесів. Основні логічні зв'язки між аксіомами та принципами дослідження невизначеності фінансових процесів наведено на рисунку 1.

Виходячи з наведених вище аксіом дослідження невизначеності фінансових процесів, формуючи логічні зв'язки 2–3-го порядку, можливо виокремити принципи дуальності, системності, конгруентності, дисипативності, нерівноважності, індуктивності, неповноти, основний зміст яких полягає у такому:

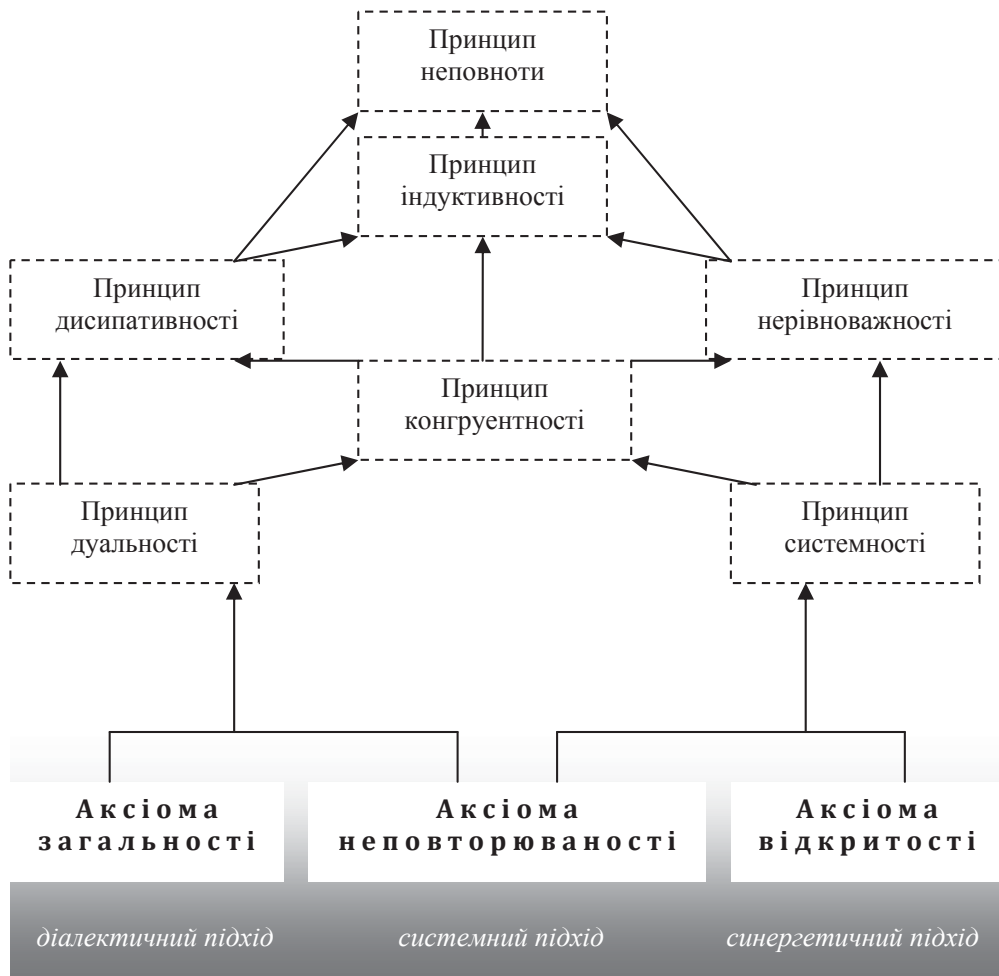

Рис. 1. Основні логічні зв'язки між аксіомами та принципами дослідження невизначеності фінансових процесів

– кожний окремий процес одночасно є визначеним та невизначеним, причому поєднання визначеності та невизначеності є не діалектичним протиставленням властивостей процесів, а їх діалектичною єдністю. Таким чином, пару властивостей визначеність / невизначеність економічних процесів необхідно сприймати синкретично;

– розглядаючи усю сукупність фінансових процесів як систему, необхідно сприймати невизначеність цих процесів також як системну характеристику. Як системна характеристика невизначеність фінансових процесів відображається через їх волатильність;

– опис фінансових процесів у межах окремої конкретної економічної системи є конгруентним опису невизначеності цих процесів. Зворотним проявом принципу є те, що, маючи опис невизначеності фінансових процесів, можливо сформулювати опис закономірностей перебігу цих процесів;

– фінансові процеси є дисипативними, оскільки частина доданої вартості або національного багатства у грошовій формі, що підлягають розподілу та перерозподілу, постійно переміщується у фонд споживання чи нагромадження, отже, відволікаються з розподілу. Оскільки фінансові процеси реалізуються в межах відкритих економічних систем, такі системи також є дисипативними;

– фінансові процеси у складних дисипативних економічних системах завжди розвиваються нерівноважно, якщо не існує позитивних зворотних зв'язків. Внаслідок самоорганізації в економічних системах можуть виникати стійкі струк-

тури, які існують за умови постійної дисипації, тобто втрати системою фінансових ресурсів. З появою складної впорядкованої структури в системі зростає ентропія, яка компенсується негативним потоком ентропії зовні. Сигнали за прямими зворотними зв'язками приводять до повернення системи до стану, як зазвичай близького до попереднього, що зумовлює можливість виникнення динамічної рівноваги, або так званого гомеостазу системи. За відсутності позитивних зворотних зв'язків невідповідності фінансових процесів із часом зростають, накопичуються, викликають ефект колективної поведінки елементів і підсистем і, врешті-решт, спричиняють «розхитування» колишнього порядку і через відносно короткочасний хаотичний стан системи призводять або до руйнування колишньої структури, або до виникнення нового порядку;

– невизначеність фінансових процесів індукується і може бути індукована з процесу на процес у межах єдиного континуального економічного простору. Механізм індукції невизначеності реалізується через зміну структурних співвідношень субструктурних утворень всередині економічних систем у їх динамічних взаємоперетвореннях;

– яким би повним не було дослідження невизначеності, завжди існуватиме певна частина економічної системи, для якої характеристика її невизначеності буде неповною. Принцип неповноти означає також, що не є можливим повний опис економічної системи з усіма її специфічними властивостями та характеристиками закономірностей перебігу процесів, а є можливим опис тільки конструкта економічної системи, який є свого роду схоластичним утворенням суб'єктивно сприйнятої реальності.

Саме поняття невизначеності фінансових процесів із позицій наведених принципів дослідження слід розглядати як апористичне (оскільки існує суперечність між даними спостереження фінансових процесів, досвідом управління та аналізом їх невизначеності у мисленні), акцидентійне (оскільки внаслідок неповторюваності невизначеність фінансових процесів є минущою), релятивістське (оскільки знання про невизначеність фінансових процесів завжди є відносними) та іманентне (оскільки невизначеність притаманна фінансовим процесам внутрішньо).

Таким чином, методологія дослідження невизначеності фінансових процесів формується на синкретичному поєднанні діалектичного, системного та синергетичного підходів із виокремленням аксіом загальності, неповторюваності та відкритості. Основними принципами досліджень при цьому є принципи дуальності, системності, конгруентності, дисипативності, нерівноважності, індуктивності, неповноти, поєднані між собою та відповідними аксіомами сукупністю логічних зв'язків. Застосування пропонованих елементів методології розширить підґрунтя релятивізації економічних досліджень.

Бібліографічні посилання і примітки

1. **Арутюнов В. Х.** Методологія соціально-економічного пізнання : навч. посіб. / В. Х. Арутюнов, В. М. Мішин, В. М. Свінцицький. – К. : КНЕУ, 2005. – 352 с.
2. **Балацкий Е.** Диалектика познания и новая парадигма экономической науки / Е. Балацкий // Мировая экономика и междунар. отношения. – 2006. – № 7. – С. 73–79.
3. **Безчасний Л. К.** Про методологію пізнання і управління процесом економічного розвитку / Л. К. Безчасний // Актуальні проблеми економіки. – 2001. – № 3–4. – С. 2–9.
4. **Блохинцев Д. И.** Принципиальные вопросы квантовой механики / Д. И. Блохинцев. – М. : Наука, 1966. – 166 с.
5. **Вітлінський В. В.** Концептуальні засади ризикології у фінансовій діяльності / В. В. Вітлінський // Фінанси України. – 2003. – № 3. – С. 3–9.
6. **Гернего О. О.** Домінуюча роль діалектичної концепції у формуванні бінарного культурно-історичного суб'єкта як джерела саморозвитку суспільства: проблеми і перспективи / О. О. Гернего // Університетські наукові записки: часопис Хмельн. ун-ту управління і права. – 2005. – № 4 (16). – С. 401–408.

7. **Гроф С.** Структура наукових революцій / С. Гроф // Перехід – 2002. – Вип. 4. – С. 11–18.
8. **Кюнтцель С.** Эволюционное моделирование и критический реализм / С. Кюнтцель // Вопросы экономики. – 2009. – № 1. – С. 101–118.
9. **Лебедев М. В.** Перспективы современных концепций надежности знания / М. В. Лебедев // Вопросы философии. – 2007. – № 11. – С. 119–132.
10. О взаимоотношении детерминизма и принципа причинности в физике / М. Э. Омеляновский; В. В. Казютинский, К. А. Мамчур, Ю. В. Сачков и др. // Спонтанность и детерминизм ; ин-т философии РАН. – М. : Наука, 2006. – С. 7–15.
11. **Пригожин И.** Творящая натура: Детерминизма нет ни в обществе, ни в природе / И. Пригожин // Эксперт. – 2000. – № 48 (260). – С. 72–73.
12. **Раджабов О. Р.** Проблема «парадигмы» в научном познании и философской онтологии / О. Р. Раджабов // Соц.-гуманит. знания. – 2009. – № 5. – С. 303–312.
13. **Сачков Ю. В.** Вероятность как загадка бытия и познания / Ю. В. Сачков // Вопросы филос. – 2006. – № 1. – С. 80–94.
14. **Сунцова О. О.** Методологічні та теоретичні засади фінансової науки: ретроспективний аналіз / О. О. Сунцова // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 3 (93). – С. 9–16.
15. **Фарман И. П.** Конструктивизм как направление. Формирование метода и перспективы / И. П. Фарман // Философские науки. – 2008. – № 3. – С. 35–46.
16. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 453 с.
17. **Целищев В. В.** Неопределенность в самой точной из наук: континуум-гипотеза и аксиома конструируемости / В. В. Целищев // Философия науки. – 2002. – № 4. – С. 39–53.

Надійшла до редколегії 4.01.2012

УДК: 368.01+083.77

Л. Г. Лернер

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМ РЕЙТИНГОВОЇ ОЦІНКИ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ НАЦІОНАЛЬНИМИ ТА ЗАРУБІЖНИМИ РЕЙТИНГОВИМИ АГЕНТСТВАМИ

Проаналізовано основні існуючі методології рейтингового аналізу страхових компаній, застосовувані зарубіжними та вітчизняними рейтинговими агенціями. З огляду на проведений аналіз розроблено пропозиції для модифікації існуючої в Україні системи рейтингових оцінок.

Ключові слова: рейтинг, рейтингове агентство, страхова компанія, рейтингова оцінка, аналіз.

Проанализированы основные существующие методологии рейтингового анализа страховых компаний, применяемые зарубежными и отечественными рейтинговыми агентствами. С учетом проведенного анализа разработаны предложения для модификации существующей в Украине системы рейтинговых оценок.

Ключевые слова: рейтинг, рейтинговое агентство, страховая компания, рейтинговая оценка, анализ.

The article analyzes the main existing methodology of the rating analysis of insurance companies used by foreign and domestic rating agencies. Proposals to modify existing in Ukraine rating system developed.

Key words: rating, rating agency, insurance company, rating estimation, analysis.